

Mirko Kambič, Ljubljana

ARHITEKT IVAN-JOHN JAGER (1871–1959)

SODELAVEC BIROJA PURCELL & ELMSLIE

Za Slovenski biografski leksikon je napisal leta 1928 o arhitektu Ivanu Jagru kratko geslo umetnostni zgodovinar France Mesesnel. Počastil ga je z nazivom »Builder of Minneapolis« in omenil njegov članek »A Plea for New Ideals« ter Jagrovo vrnitev v Minneapolis leta 1919.¹ O Jagrovih gradnjah v Ameriki pa je bilo še vse do leta 1955 kaj malo znanega. Profesor Francè Stelè mi je dal to vedeti v pismu z dne 17. avgusta 1955, ki mi ga je poslal v Ameriko. Priporočil mi je: »Ne pozabite tudi na arhitekta J. Jagra... Nihče ne pove nič o tem, kaj je v Ameriki zidal in kaj je izdal v tisku.«²

Zaradi spleta okoliščin gospoda Jagra nisem utegnil obiskati. Nekaj splošnih informacij o njem mi je posredovala Bertha H. Wiles, ki me je sprejela v arhivu M. Epsteina na Univerzi v Chicagu. Svetovala mi je, naj pišem njegovemu sodelavcu arh. Williamu Greyu Purcellu v Pasadeno v Kalifornijo. Dala mi je njegov naslov in konec novembra sem mu sporočil svoje želje. Z opravičilom zaradi bolezni v družini in obilice zaostale korespondence mi je Purcell odpisal na ljubljanski naslov šele februarja 1956. Priložil je tudi tri številke revije Northwest Architect ter razstveni katalog biroja Purcell & Elmslie iz leta 1953.

S tem gradivom pa, mislim, profesorju Stelètu le nisem izpolnil njegove želje, da bi zvedel za konkretne Jagrove arhitekturne stvaritve. Kmalu potem, leta 1960, je Francè Stelè izdal knjigo *Umetnost v Primorju* in arhitektu Jagru namenil kar bogato poglavje. Imenuje ga filozofa arhitekture, navaja njegovo sodelovanje s podjetji, njegove strokovne stike z arhitektom Purcellom, vendar na koncu ugotavlja: »V takih podjetjih pa delež posameznika pogostoma utone v kolektivnem dosežku.« Ko je šlo za konkretna Jagrova dela, se profesor Stelè ni mogel nasloniti niti na podatke Williama G. Purcella, ki je leta

¹ France Mesesnel: *Jager Ivan, arhitekt*. SBL, 3. zvezek, Ljubljana, 1928, str. 367–368.

² Izvirno pismo, osebni arhiv Mirka Kambiča.

1. Naslovna stran kataloga ob razstavi v Minneapolisu leta 1953 (The Walker Art Center)

2. William Gray Purcell. Fotografski portret iz kataloga 1953

1925 v svojem pismu arhitektu Plečniku zapisal o Jagru le pohvalne besede: »John Jager je posvetil Minneapolisu okrog dvajset let dela... je eden naših najbistrejših mislecev o vsem, kar zadeva estetiko.«

Vse to dokazuje, pravi Stelè, da so Jager, Purcell in Plečnik »predstavljali nekako duhovno bratovščino«.³ Široka razgledanost in skupne ideje o arhitekturi so jim bile pomembnejše od posameznih stvaritev.

Leta 1958 sta obiskala arhitekta Jagra v Minneapolisu Božidar in Tatjana Jakac in sprejel ju je zelo prijazno, toda o arhitekturi niso prav nič razpravljali, se še sedaj spominja gospa Jakčeva. Kmalu potem, 13. oktobra 1959, je arhitekt Jager umrl.⁴ Nova možnost za podrobnejšo raziskavo Jagrovega celotnega opusa se je odprla z letom

³ Francè Stelè: *Arhitekt Ivan Jager. Umetnost v Primorju*. Ljubljana, 1960 str. 149–152 in 204.

⁴ Pogovor s Tatjano Jakac julija 1999 o potovanju B. in T. Jakac po ZDA 1958–1959, ko sta obiskala tudi arhitekta Jagra v Minneapolisu, kjer ga je Jakac leto dni pred smrtjo fotografiral in portretiral. – Glej: Ivan Nemačič, Diapozitivi Božidarja Jakca – nacionalna kulturna dediščina, v razstavnem katalogu Božidar Jakac, fotografski in filmski zapis skozi čas. Mestna galerija Ljubljana, 1999, str. 4, diapozitiv str. 43, št. 11.

1968, ko je Jagrova vdova, gospa Selma, podarila Ljubljani njegovo zapuščino. Prevezla jo je SAZU in izbrani del prikazala na posebni razstavi leta 1976 v Prešernovi dvorani SAZU. S podrobnostmi nas seznanja katalog v prispevkih Damjana Prelovška, Branka Rudolfa in Ane Koblar-Horetzky.⁵ Že tri leta prej je D. Prelovšek objavil v Sintezi študijo Janez Jager in slovenska arhitektura z večjim številom slikovnih ilustracij.⁶ Svoje kratko, pa vendarle zasluženno geslo ima Jager tudi v Enciklopediji Slovenije.⁷

Kaj bi torej lahko, k vsemu navedenemu, prispevalo še neobjavljeno pismo, ki mi ga je leta 1956 poslal arhitekt W. G. Purcell skupaj z razstavnim katalogom Purcell & Elmslie iz leta 1953? Pismo navajam skoraj v celoti dobesedno. S katalogom pa želim predstaviti arhitekturni biro Purcella in Elmslieja. Doslej se je poudarjalo predvsem sodelovanje arhitekta Jagra z gradbenim podjetjem Hewitt & Brown ter prijateljevanje z arhitektom Purcellom, ki ga navajajo le z imenom, brez biografskih podatkov. Preberimo najprej Purcellovo pismo!

»William Gray Purcell, Pasadena, California – Memoranda: Mirko Kambič, February 9, 1956 – John Jager, A. I. A., Associate, Purcell and Elmslie, Architects.

Vaše mnenje, da je John Jager izjemno zanimiv kot človek in kot strokovnjak, je pravilno. Bil je moj dolgoletni prijatelj in v večjem delu teh zadnjih petdeset let tihi partner pri profesionalnem delu g. Elmslieja in mene samega. Njegov prispevek štejem za ne ravno majhen del našega uspeha.

Gospod Jager je bil vedno s svojim časom radodaren, posebno do strokovnjakov in ljudi dobre volje. Njegovo zanimanje za domovino je ves čas toplo in prisrčno, kot veste. Zdaj slišim zanj le priložnostno, njegovi tekoči načrti mi niso znani. Je človek izjemne energije in širokega zanimanja. Dne 16. maja bo dosegel 85 let starosti in nedvom-

⁵ Janez Jager, razstavni katalog. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Arhitekturni muzej Ljubljana. 1976. – Peter Krečič, Lepota počiva samo v uporabnih oblikah. Ob razstavi zbirke Janeza Jagra. Delo, 27. 3. 1976, str. 27.

⁶ Damjan Prelovšek: Janez Jager in slovenska arhitektura. *Sinteza* 1973, št. 26–27, str. 67/72.

⁷ Damjan Prelovšek: Jager Ivan (John). Enciklopedija Slovenije, 5. knjiga, Ljubljana, 1990, str. 247/248.

no je tudi za g. Jagra problem, kako naj si uredi čas in delo. V primeru, če ne bi bili našli mene, bi bilo res obžalovanja vredno, da ne bi pisali kar njemu direktno. Zato upam, da bom svojo zamudo popravil in v neki meri nadomestil s korespondenco to, česar vam verjetno ne bi mogel posredovati v osebnem pogovoru.

S to mislijo vam pošiljam naslednje izvode. Ko bo moja delovna miza zopet rešena tekočih zadev, vam bom poslal še drugo gradivo.«

Purcell nato navaja podrobne podatke o priloženih treh številkah revije Northwest Architect (5, 1948 – 2, 1951 in 4, 1954; slednja govori o škofu Baragu). Potem nadaljuje:

»Walker Art Center Exhibition Catalog, marec 1953, posreduje neko splošno predstavo o področju naših skupnih interesov. G. Jager in naš družabnik g. Frederick Strauel sta se skoraj eno leto pripravljala na to razstavo in štejem za čudno, da njuni imeni nista zapisani. To me je prizadelo. Osebnost nad tem nisem imel nadzora, g. Jager pa je tako skromen, da postane človeku že nerodno. Lastnega imena sam ni hotel postaviti v ospredje, nihče pa ni postal pozoren na to pomembno nadrobnost.

Kakorkoli že, razstavo so odprli z banketom, na katerem sta bila g. Jager in g. Strauel častna gosta. Sledilo je javno srečanje, na katerem je imel govor g. Jager. Posebna Jagrova številka Northwest Architecta vas bo, upam, prepričala, da sta v mojem pisanju in v naših obširnih arhivih deležna Jagrovo ime in njegova misel velikega priznanja in podrobnih podatkov.

Vaš profesor Josip Plečnik je bil več let naročnik našega Northwest Architecta. Mogoče je, da ima nekaj od tega gradiva. Kljub temu pa mi pošljite svoj naslov v Ljubljani. Mirno mi pišite, če vam bom lahko ustregel.«

Ob koncu pisma mi arhitekt Purcell zagotavlja, da bi moj obisk g. Jagra razveselil in naj mu, njemu in gospe, vsaj pišem. Končuje z besedami: »Če g. Plečnik še živi, mu prijazno sporočite moje globoko spoštovanje.«⁸

Purcellova izjava, da Jagrove zasluge ob razstavi niso bile dovolj poudarjene, ostaja do neke mere uganka. V razstavnem katalogu je izrecno navedeno: »The Walker Art Center želi izreči posebno zahvalo

| ⁸ Izvirno pismo v angleščini, osebni arhiv M. Kambiča.

za zbiranje razstavnega gradiva Johnu Jagru.« V mojem izvodu kataloga je na notranji strani nalepka s tiskanim besedilom: »John Jager, tihi Purcellov in Elmsliejev družabnik pri vseh teh delih od 10. septembra 1908.« V kataloški študiji pa je David S. Gebhard zapisal: »Čeprav je mogoče določiti pri vsaki zgradbi vpliv tega ali onega od obeh arhitektov, so bili projekti rezultat sodelovanja... V delo so bili vključeni drugi člani firme kot Fridrick Strauel, Lawrence Fournier in Marian Parker, skupaj s koristnimi kritikami in prispevki Johna Jagra.«⁹

Vse to velja za obdobje, ki je bilo predmet razstave in kataloške predstavitve, za leta 1910 do 1922. Katalog posreduje tudi nekaj osnovnih biografskih podatkov o Purcellu in Elmslieju.

William Gray Purcell se je rodil v Chicagu leta 1880. S starši je bival blizu doma arhitekta Franka L. Wrighta. Po končanem študiju na Cornell University se je zaposlil v biroju Louisa Sullivana. Leta 1906 si je s prijateljem G. Fieckom ustanovil lasten arhitekturni biro, ki se mu je pridružil leta 1909 še arhitekt George G. Elmslie. Purcell je imel dva biroja, enega v Minneapolisu, drugega v Chicagu. Po letu 1920 se je preselil v Oregon (Portland) in potem v Kalifornijo (Pasadena). Pljučna bolezen ga je prisilila, da je moral svoj delovni elan omejiti. Končno je namenil večino svojega časa arhitekturni filozofiji in kritiki.

Purcellov partner arhitekt George Grant Elmslie je bil Jagrov letnik. Rodil se je 1871 na Škotskem, prišel je s starši v Chicago leta 1880 in se potem posvetil arhitekturi, pod vplivi Wrighta in Sullivana. S Purcellom je sodeloval med letoma 1909 in 1921, ko si je osnoval lasten arhitekturni biro v Chicagu. Umrli je leta 1952.

Iz razstavnega kataloga obeh avtorjev, Purcella in Elmslieja, naj predstavim v sliki Trgovsko banko v Winoni iz leta 1911. Mesto leži v južnem delu Minnesote ob Mississippiju. V omenjenem letu je štel nekaj nad 18.000 prebivalcev. Po Trunkovem zapisu je bilo to živahno mesto v lepi pokrajini, znano po trgovini z žitom.¹⁰ David Gebhard ocenjuje zgradbo Trgovske banke kot najpopolnejši primerek bančne arhitekture njunega biroja. Opeko sta uporabila zunaj in znotraj. Centralni bančni prostor je poln svetlobe iz dveh velikih oken, delno pa je osvet-

⁹ Purcell and Elmslie, Architects. 1910–1922. Minneapolis, Chicago, Philadelphia. March 1953. The Walker Art Center, Minneapolis.

¹⁰ K. M. Trunk: *Amerika in Amerikanci*. Celovec, 1912, str. 151.

3. Purcell and Elmslie, Trgovska banka v Winoni, 1911

ljen tudi s steklenim stropom. Gre za funkcionalno in razmeroma nedrugo gradnjo.

Še podrobnejši opis najdemo v knjigi Minnesota iz leta 1954. Zidovi so opečni, okrasje je iz terakote. Velik del fasade zavzema ogromno stekleno okno. Portal je poudarjen, ornamentika je živahno modelirana, kolorit temen, toda bogat. Gre za tipične Sullivanove poteze. Takšna arhitektura pomeni za tisti čas pomemben korak v smeri modernega razvoja v Minnesoti, dober primer »prerijskega sloga« iz čikaške šole Sullivana in Wrigta. Pomeni zgođen poskus organskega in funkcionalnega dizajna, slovo od tradicionalne fasade svetišča. Postane to, kar simbolizira banko.¹¹

Sklicevanje na Sullivanovo šolo je značilno zlasti za Elmslieja, saj je sodeloval s Sullivanom kar 16 let. Purcell je dovolj jasno priznal tudi Jagrovo sodelovanje vse od leta 1908, težko pa bi bilo ugotoviti

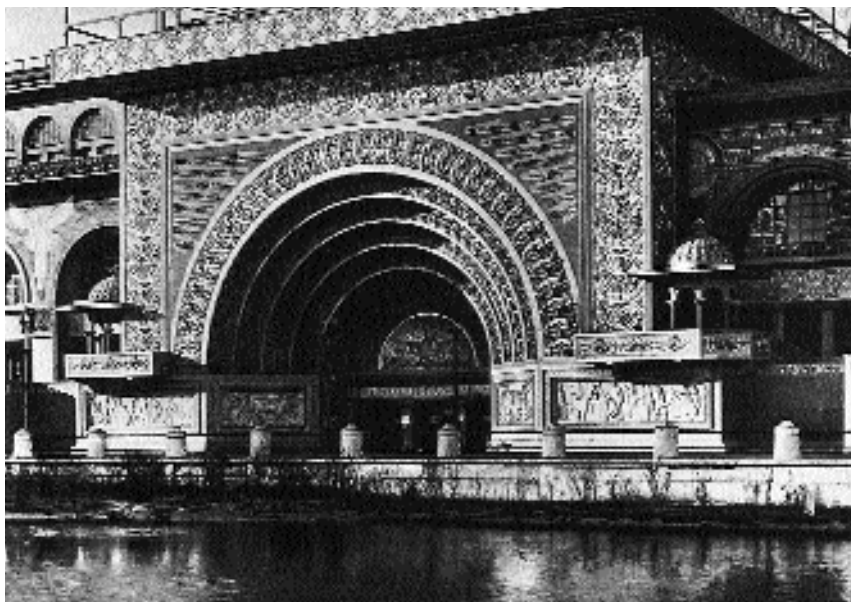
¹¹ Minnesota, a State Guide. New York (Hastings House), 1954, str. 269 ter poglavje o arhitekturi str. 135–141. – Robert McLean, Architecture in the Twin Cities of Minnesota. Western Architect, Sep. 1918, str. 75–79.

4. Sodna palača okrožja Woodbury v Sioux City, Iowa, 1917. Delo Midwest Progressive Group

viti, kako se je Jagrovo delo in njegova misel prepletala s Purcellovim birojem, ko je šlo za konkretne načrte.

Kot že omenjeno, je prišla Jagrova strokovna zapuščina leta 1968 v Ljubljano, v varstvo Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razvrščena je po tematskih in kronoloških vidikih. Zbirko je uredil že arhitekt Jager sam. In kje jo je hranil v Ameriki? Profesor Stelè je zapisal: »Da preskusi svoje ideje in jih nemoteno realizira, je okrog 1905 kupil otok v jezeru Lake Vermilion v Minnesoti in ga preuredil po svojih idejah. Ustvaril je obsežen študijski aparat v tako zvani The Cave (Duplina) ob zalivu Minnehaha, kjer je nakopičil gradivo za študij problemov, ki so ga zanimali.« Ob koncu svoje študije Stelè še enkrat pou-

5. Louis Sullivan, Zlati portal Transportation Building, Chicago 1893 (Svetovna kolumbijska razstava). Arh. Jager se je na ta primer skliceval še leta 1955

dari: »Njegov študijski material je zbran in raziskovalcem dostopen v arhivu, ki mu v Minneapolisu pravijo The Cave (Duplina).«¹²

Sedaj, ko je Jagrov arhiv v Ljubljani, prvotna Steletova navedba ni več aktualna. Menim pa, da je dobro, če glede na Jagrov življenjepis in njegovo delo razlikujemo tisto, kar se nanaša na jezero Lake Vermilion, in tisto, kar je vezano na Minneapolis. V seznamu Jagrove zapuščine najdemo podatek: »Počitniška hišica Jagrovih. Lake Vermilion, 1929, fotografije.«

Lake Vermilion leži na severu Minnesote, okrog 350 km zračne črte od Minneapolisa, pa le malo zahodno od naselja Ely, kjer je bilo nekoč precej Slovencev. Jezero je dolgo 35 milj, zelo členovito in ima kar 350 otokov. Griči okrog so granitni, porasli z iglavci. Jezero velja za središče minnesotskega turizma. Indijanci so ga imenovali Jezero žarenja sončnega zahoda.¹³ Ob manjšem jezeru v bližini sem tudi sam

¹² Stelè, op. 3, str. 152 in 153.

¹³ Minnesota, op. 11, str. 368.

doživel delček takšne lepote ob sončnem zahodu, ko sem obiskal sorodnike v Elyju.

Jagrova Duplina, The Cave, in z njo ime Minnehaha pa je povezana z Jagrovo vilo v Minneapolisu, v južnem predelu mesta, kjer je velik park, poimenovan po manjši reki in predvsem po slapovih te reke, Falls of Minnehaha. Ime je povzeto po Indijancih. Minnehaha pomeni Smehljajočo se vodo. Slapovi so v bližini izliva reke v Mississippi. Na te slapove spominjajo verzi Longfellowe pesnitve *Song of Hiawatha* iz leta 1855: »Kjer se med hrasti blišče slapovi Minnehaha, se smejejo in poskakujejo v dolino.«

Eno od jezer v parku Minnehaha se imenuje Hiawatha. Ime Minnehaha pa sta dobili tudi avenija in cesta z drevoredom. Slapovi Minnehaha so bili že zgodaj deležni fotografske upodobitve, saj je Alex Hesler iz Chicaga upodobil njihovo lepoto na srebrni plošči, dagerotipiji, že leta 1851.¹⁴

Zaradi tako velike popularnosti Minnehahe, ki je v bližini Jagrove domačije v Minneapolisu, bi bilo zanimivo ugotoviti, koliko je bila pri urejanju bogate parkovne površine udeležena tudi Jagrova ustvarjalna roka, tako pri načrtovanju urbanističnega plana Minneapolisa leta 1906 kot pri poznejših posegih v ta prostor. O tem govori verjetno gradivo, navedeno v njegovi zapuščini pod oznako: »John Jager's Neighborhood Development Project 1904–1959. Historiat.«¹⁵ Zanimivo, da je bil Jager tudi zaveden pripadnik hortikulture, član Minnesota State Horticultural Society, kar dokazuje izkaznica iz leta 1908.¹⁶

¹⁴ Minnesota, op. 11, str. 192–194: Park Minnehaha. Str. 160 in 168: dve skici, lega obeh mest in parka. – W. Willing, *Photography in America*. New York, 1987, str. 81–84 (podrobni podatki o fotografu A. Heslerju (1823–1895), o njegovem dagerotipiranju slapov Minnehahe (1851) in o povezanosti teh slik s pesnitvijo Hiawatha Henrija W. Longfellowa (1855). Zanimivost, ki je ilustrativna za Jagrovo hišo v Minneapolisu.

¹⁵ Jager, op. 5, v seznamu Jagrove zapuščine pod XII, št. 5.

¹⁶ Jager, op. 5, v seznamu pod I, št. 19. – Zanimivi so podatki Boža Škerlja, ki je obiskal Jagra leta 1952: »V vsej Red Cedar Lane je kakšnih šest hiš: pri vseh je Jager sodeloval: pogozdil je vse okolje s krasnimi drevesi ter ustvaril drevored rdečih cedar.« Ko je Jager zgradil svojo hišo, je imel do mesta kar miljo in pol hoje (torej je bila njegova divjina še »otok«). Glej: Božo Škerlj, *Neznana Amerika*. Ljubljana, 1955, str. 72–75.

6. Bivališče Indijancev Chippewa na severu Minnesote.

Jagrova zapuščina v Ljubljani je prav gotovo pobuda in stalna priložnost, da se v njegovo gradivo še bolj poglobimo. Vprašanje je le, ali je naš ljubljanski zorni kot dovolj široko razgledišče po minnesotski stvarnosti, v kateri je nad petdeset let živahno deloval Jager ne le kot arhitekt, temveč tudi kot kulturni delavec širokih obzorij. Zanimivo in potrebno je imeti pred očmi geografsko razsežnost Minnesote, ki meri 217.088 km², torej skoraj za enajst Slovenij. Prebivalstvo je naraščalo skokovito: po zveznem štetju je imela Minnesota leta 1860 le dobrih 172.000 prebivalcev, leta 1930 pa nekaj manj kot 2.600.000. Mesti St. Paul in Minneapolis, deli ju Mississippi, se imenujeta dvojčici, Twin Cities. St. Paul je imel leta 1849 le 840 prebivalcev in samo 142 zgradb, mesta Minneapolisa pa sredi prejšnjega stoletja še ni bilo. Tam, kjer je sedaj središče mesta, je bila vas, za katero je nekdo predlagal indijansko ime Minne, kar pomeni voda. St. Paul je postal mesto leta 1854, Minneapolis pa se je, združen z naseljem St. Anthony, pojavil kot mesto šele 1872.¹⁷ Kaj pomenijo te letnice v primerjavi z zgodo-

¹⁷ Minnesota, op. 11, str. 489–497 (kronološki pregled).

vino mesta Ljubljane? Načrt za urbanistično ureditev Minneapolisa iz leta 1906, delo J. Jagra in sodelavcev, sega torej skoraj v sam začetek mesta, ki je zraslo in rastlo predvsem kot gospodarsko središče, medtem ko je imel St. Paul vlogo upravnega in kulturnega središča. Kako različen je torej časovno razvojni faktor, veljaven tudi za arhitekturo, če primerjamo sto let v zgodovini mest dvojčic ob Mississippiju in Ljubljane ob Ljubljanici.

Po prebivalstvu je imela tudi Minnesota veliko mešanico evropskih narodnosti z njihovimi verskimi, kulturnimi in gospodarskimi raznolikostmi in svoj odnos do prvih in pravih lastnikov tega ozemlja Indijancev, predvsem dveh velikih rodovnih skupin – Siouxov in Chippewa.¹⁸ Naseljenci so radi sprejemali indijanska imena voda, jezer, rek in celo naselij. Na močni gospodarski osnovi se je z njenim razvojem spreminjal tudi odnos do gradbeništva in arhitekture v ožjem pomenu. V bližini Minneapolisa ohranjajo kot veliko dragocenost zidano hišo iz leta 1835 z lesenim ostrešjem.¹⁹ V St. Paulu bi našli stanovanjske hiše viktorijanskega sloga. Sprva so bila bivališča pomembnejša od javnih zgradb. Zanimivo bi bilo primerjati tri stanovanjske vile: Wrightovo (Robie) iz l. 1909, Purcellovo v Minneapolisu iz 1913 in Jagrovo v Minneapolisu iz 1904. Zavestno opuščanje historičnih slogov in uvajanje moderne arhitekture je tudi Minnesoti posebno izrazito na upravnih, gospodarskih, bančnih, univerzitetnih in cerkvenih zgradbah. Za posebnost je treba šteti tudi minnesotske žitne silose kot ritem form in svetlobnih menjav.

Toda velika dela minnesotske arhitekture le niso uživala enakega ugleda. Univerzitetno mesto Univerze Minnesote v St. Paulu po načrtih sicer priznanega arhitekta Cassa Gilberta ni poželo posebne pohvale. Gre za velik kompleks z 28 večjimi zgradbami. Večina je iz rdeče opeke in v različnih arhitekturnih tipih, ki se ne more ponašati niti z dobrim oblikovanjem niti s primerno uporabnostjo. Kompleks obsega še 58 manjših objektov.²⁰

Nekaterih problemov ameriške arhitekture se je arhitekt Jager dobro zavedal še v poznih letih. Na svoj domače slikovit način je to

¹⁸ Minnesota, op. 11, str. 76 (množica evropskih narodnosti v St. Paulu, poimensko, med njimi so tudi »Slovenians«). Indijancem je namenjeno posebno poglavje – str. 30–41.

¹⁹ Minnesota, op. 11, str. 137 (Sibleyeva kamnita hiša iz 1835).

²⁰ Minnesota, op. 11, str. 230. Plan Campusa: str. 231.

GRADIVO

7. Stara lesena hiša v mestu Tower ob Lake Vermilion

8. Sibleyeva kamnita hiša v Mendoti pri Minneapolisu iz leta 1835

povedal prijatelju, pesniku Ivanu Zormanu, v pismu z dne 27. februarja 1947. Tako je zapisal: »V tej zemlji (Minnesoti) sem se zapioniril pred 46 leti... Naše ljudstvo ne dela domov, da bi v njih živelo. Selijo se brez odmora, danes tukaj, jutri tam. Pozimi pa frk na Florido ali v Kalifornijo... Slum razdiramo in ozdravljamo, pa nam še večji in nepopravljivejši narašča. Urbanizem naše dežele je za mačko, sam hudič ga ne bi ozdravil.« Besedo »za mačko« je Jager podčrtal.²¹

Ivan Jager ni imel v časteh novinarske radovednosti, češ da dobi potem preveč pisem, ki zahtevajo odgovor, in preveč obiskov. Toda ni pravila brez izjeme. Novinarka časopisa Minneapolis Tribune Virginia Brainard je objavila marca 1955 stvaren in zanimiv intervju z arhitektom Jagrom ob 50. obletnici njegove vile v Minneapolisu na ulici Rdečih cedar št. 6 skupaj z njegovim portretom in fotografijo njegovega doma, ki nosi naslov Zgodnji graditelj se ozira nazaj na svoje polno življenje. Pod portretom je pojasnilo: Arhitekt in načrtovalec mesta.²² Vsebina članka je res zanimiva.

»Pred 50 leti je Ivan Jager zgradil na ulici Rdečih cedar št. 6 prvo s hišo združeno garažo na hribovitem pobočju Minneanopolisa. To je bila njegova lastna garaža v lastni hiši, predhodnica prizemlja na dveh nivojih hiše, kar je sedaj tako popularno. Že skoraj 84-letni Jager še vedno živi v isti, delno kamniti hiši, ki se lahkotno prilega pobočju zemljišča blizu reke Minnehaha. Jager si je kupil 20 akrov zemljišča okrog reke leta 1904.

Mesto je raslo, toda Jager je svoje sosede pridobil, da so se meje in vloga zemljišča ohranile. Ustanovil je združenje za varstvo in izboljšanje Hiawatskega višavja.

»Začel sem tukaj v divjini,« je pripovedoval Jager. »Ljudem sem rekel, naj se okolje razvija v skladu z zahtevami narave, da ne smemo masakrirati doline Minnehahe. Nikoli ne sme postati »slum«, razen čez moje truplo. Rekel sem, da moramo ohraniti kontinuiteto doseženega, nekaj, kar ne bo propadlo. Joj, kakšne bitke smo bojevali z

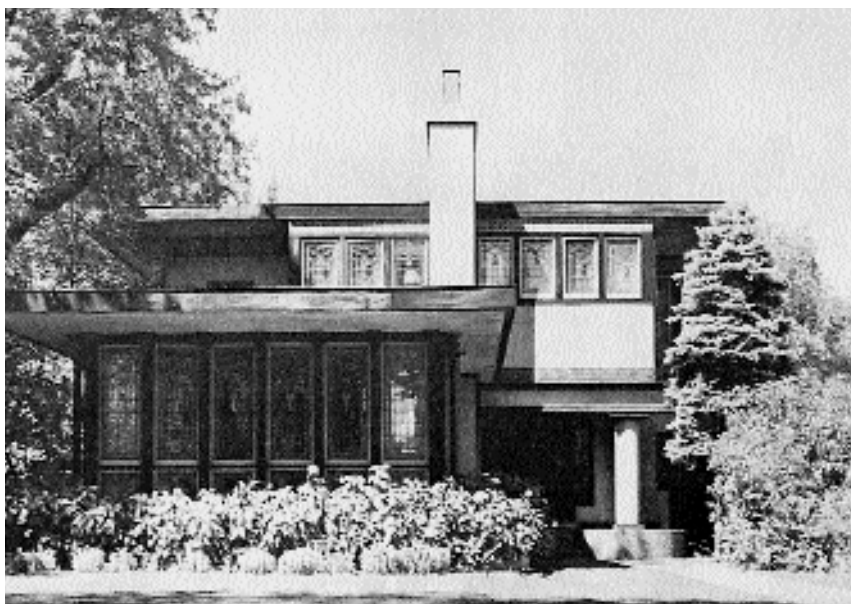
²¹ Pesnik Ivan Zorman mi je dal 1956 na ogled Jagrova pisma, nekatera zelo obširna, iz let 1945–1951, glede arhitekture pa sem našel le navedeno Jagrovo kritiko.

²² Minneapolis Sunday Tribune, Mar. 20, 1955, 5 (SAZU, biblioteka, Jager XV, list št. 18).

GRADIVO

9. Jagrova hiša v Minneapolisu iz l. 1904; prizemlje v dveh nivojih s prizidano garažo

10. Purcellova hiša v Minneapolisu, 1913

11. Detajl Jagrove brunarice na otoku Lake Vermilion, začetek gradnje 1929. Podolgovat otok leži v Volčjem zalivu (Wolf Bay), kjer odteka jezerska voda po reki Vermilion proti severu. Jager je bil lastnik 70 akrov zemljišča

goseničarji, s traktorji, pa smo zmagali. Ljudje danes ranijo mater naravo. To je rak naše urbanizacije.«

Novinarka povzame na kratko Jagrovo življenjsko pot, omeni ženo Selmo, ki jo je Jager spoznal na Dunaju in se z njo poročil v ZDA leta 1902. Potem nadaljuje z Jagrovim odnosom do arhitekture:

»Stvari se zgodijo kot neke vrste čudež. Sem učenec Louisa Sullivana, ki je ustvaril Američanom nov tip arhitekture. Leta 1893 je zgradil za svetovno razstavo v Chicagu zgradbo za transportna sredstva in to je bil mejnik v zgodovini arhitekture.«

Leta 1903 je podjetje Twin City Rapid Transit Co. za motorizirani cestni prevoz prosilo Jagra, naj pripravi o tem primerno razstavo. Zamislil si je pogled na Minneapolis s ptičje perspektive. Tako je spoznaval topografijo področja, postal pozoren na svet ob Minnehahi in tu si je potem kupil svojo parcelo.

G R A D I V O

12. Slapovi Minnehaha, kopija dagerotipije iz leta 1851, delo Aleksandra Heslerja

Konec tega intervjuja se lepo ujema z naslovom in vsebino te moje študije:

»Jager je izmenjeval svoje ideje s prijateljem in sodelavcem arhitektom W. G. Purcellom, ki je imel skupaj z Elmsliejem svoj arhitekturni biro. Jager pravi, da je bil njun tihi partner.«

Novinarka Brainardova je bila dovolj pozorna na Jagrovo hišo in garažo, njegove Dupline pa ni niti omenila. Uganko nam je rešila Jagrova žena Selma, ko je šlo za historiat knjižnice, ki je sedaj v

Ljubljani. Povedala je, da so bile nove knjige »na poti v Jagrov brlog (Cave), kakor je imenoval svojo knjižnico«. Zapisala je tudi, da ji je Ivan svoje beležke »diktiral v Duplini v zimskih večerih 1923«. Jagrova dokumentacija torej ni bila v kakšni naravni duplini ne na otoku Lake Vermilion ne ob hiši v Mineapolisu. Cave, Duplina ali tudi Brlog je bil družinski pojem za Jagrovo knjižnico, ki je bila njegova delovna soba.²³

Otok na Lake Vermilion pa nam bi ostal lahko velika neznanica, če ne bi imeli v Jagrovi zapuščini obširnega in zelo zanimivega rokopisa čisto zasebnega značaja, kot bi šlo za pisma bratu in obenem za svojevrsten dnevnik: »Na jezeru Vermiljon sept. 9. 1939«.²⁴ Tu imamo pristen vir za najosnovnejše podatke, da ne pomešamo Jagrove dejavnosti na dveh lokacijah. Jezero Vermilion s počitniško hišo na enem od otokov je pomenilo Jagru le oddih. Leta 1924 je nevarno zbolel na dihalih zaradi preobčutljivosti za cvetni prah. Zatekel se je na sever Minnesote. Sprva je kampiral, nato si je na divjem otoku začel leta 1929 graditi svojo kočo brunarico, si uredil zasilen pristan za čoln na motorni pogon, od hiše pa je leto za letom gradil skozi skalovje in drevje steze, radialno v vse smeri. Jager govori o medvedu in volku, o jelenih in svizcih, pa tudi o vlomilcih in tatovih ter o nevarnosti požarov. Ta njegov okoliš je postal leta 1930 del gozdnega rezervata (Superior national forest reserve). Letno si je privoščil po dva meseca dopusta, avgust in september. Kot arhitekt se je tu izkazal le z lastnoročno gradnjo brunarice na kamnitih temeljih v bregu nad jezerom. V svojih zapiskih iz te koče pa nam je odkril še neko kritično oceno o takratni gospodarski krizi v ZDA, ki je trajala, kot pravi, polno desetletje, od 1929 do 1939 in močno zavrla gradnjo stanovanjskih hiš, kar je prizadelo tudi njega kot arhitekta ter ga težko obremenilo z velikim davkom na mestno stanovanje v Mineapolisu, zemljišča pa ni bilo mogoče prodati, še zastonj ga ne bi nihče prevzel. O svoji službeni zaposlitvi od leta 1933 dalje pravi, da je bila zahtevna in šibko plačana. »Tu sem delal na svoja stara leta kakor tiger,« je zapisal in tigra podčrtal. Kot zelo dragega obiskovalca v svoji brunarici na Lake Vermilion pa je štel svojega brata Francisa, duhovnika in

²³ SAZU, biblioteka, Jager, Objave 2 (II 85985 in R/51 LXXV, št. 2).

²⁴ SAZU, biblioteka, R/51 LXXV, št. 8: rokopis iz 1939, z dopolnili do 1946, neoštevilčene strani, format zvezka, s pripisom 17. dec. 1946: »Ne-oddane te liste našel založene po nad 7 letih.«

vnetega čebelarja, ki je nameraval z Ivanovo pomočjo izdati znanstveno knjigo o čebelarstvu. Zanimivo je, da k tej Jagrovi pripovedi o bratu Francisu lahko dodamo kratko informacijo iz knjige Minnesota (1954): »St. Bonifacius, 336 prebivalcev, zgodnje središče čebelarstva v Minnesoti. Uvedel ga je duhovnik Jager.«²⁵ Jurij Trunk: je le bežno omenil, da je bil Francis Jager, rojen v Ljubljani, od 1909 župnik v kraju St. Boniface v Minnesoti.²⁶ Arhitekt Jager pa je zapisal v že omenjeni svoj dnevnik: »Brat Francis je umrl zadnjega januarja 1941 v Alexandriji (Louisiana), kamor je šel nekaj dni poprej k svojim zimskim čebelam.«²⁷

Jagrovi so bili med seboj tesno povezani. Njihov oče Andrej, ki je umrl v Ameriki, je napisal svoje življenjske spomine, bilo jih je za celo knjigo, pa se je potem vse nekje izgubilo.²⁸ Arhitekt je zapisal leta 1946: »Bil je čudovit in neizprosno trden polet naše rodovine, dosti smo naredili in ničesar. Doprinesli smo pa le nekaj v napredek človeka.«²⁹ In zopet podobna izjava, kot bi šlo za odgovor radovedni Ljubljani: »Kaj da sem vse naredil, sprašujejo. Dosti, zelo dosti marsičesa. Kdo bi vodil o tem zapiske in si prideloval slavo. Moje metode so mnogo za- legle, povsod jih vidim.«³⁰

Iz takšne načelno strokovne miselnosti je izviralo in trajno potekalo sodelovanje in prijateljevanje med Jagrom in Purcellom. Z druge strani je to jasno poudaril David Gebhard ob razstavi leta 1953: »Purcell in Elmslie sta se držala demokratičnih metod. Vedno sta upoštevala princip, da gradbeni projekt ni delo osamljenega genija, temveč koordinirana akcija več ustvarjalcev.«

Viri slikovnega gradiva:

Sl. 1, 2, 3, 4, 11: Razstavni katalog Purcell & Elmslie, Minneapolis 1953. – Sl. 5: John Allwood, Great Expositions, London 1977, str. 92. – Sl. 6, 7, 8, 9: Minnesota State Guide, New York 1954. – Sl. 10, 12: SAZU, biblioteka, Jager, biografsko gradivo XV. – Sl. 12: W. Welling, Photography in America, New York, 1978, str. 82.

²⁵ Minnesota, op. 11, str. 391. – Kraj je v bližini Minneapolisa.

²⁶ Trunk, op. 10, str. 562.

²⁷ SAZU, biblioteka, op. 25 (Jagrov zapis iz Minneapolisa oktobra 1945).

²⁸ SAZU, biblioteka, op. 24.

²⁹ SAZU, biblioteka, op. 24 (Jagrov pripis l. 1946).

³⁰ SAZU, biblioteka, op. 24 (Na jezeru Vermiljon, 9. sept. 1939).

UDK 929 Jager I.:72(73)

ARCHITECT IVAN (JOHN) JAGER (1871–1959), ASSOCIATE OF PURCELL&ELMSLIE

The Slovene architect Ivan (John) Jager worked in Minneapolis (Minn., USA) between 1901 and 1959. His work has been attracting the attention of experts also in Slovenia, particularly since 1968 when his wife Selma sent Jager's large library and documentation to the Slovene Academy of Sciences and Arts in Ljubljana. The article is based on an unpublished letter received in 1956 by the author from architect W. G. Purcell, together with an exhibition catalogue of the Purcell&Elmslie architectural firm. The article presents interesting information on the achievements of the two architects between 1910–1922 and on the role of architect Jager during that period and at the 1953 exhibition. The author describes Jager's working environment in Minnesota, his permanent residence in Minneapolis (a house from 1904, a park, the Minnehaha river and waterfalls, a library or the Cave) and his summer home on the island in Lake Vermilion in northern Minnesota, built by the architect in 1929. Jager is presented not only as an architect but also as a pioneer of horticulture, an environmentalist, critic and philosopher.

Captions:

1. Cover of the 1953 exhibition catalogue, Minneapolis (Walker Art Center)
2. William Gray Purcell. Photo portrait from the 1953 catalogue
3. Purcell&Elmslie, Winona Commercial Bank, 1911
4. Court of the Woodbury County, Sioux City, Iowa, 1917. A work of the Midwest Progressive Group
5. Louis Sullivan, Golden Portal of the Transportation Building, Chicago 1893 (Columbia World Exhibition). Architect Jager mentioned this project as late as in 1955
6. Home of the Chippewa Indians, northern Minnesota
7. Old wooden house in the town of Tower on Lake Vermilion
8. Sibley house, constructed of stone, Mendota near Minneapolis, 1835
9. Jager's house in Minneapolis, 1904. The groundfloor on two levels with adjacent garage
10. Purcell house in Minneapolis, 1913
11. Detail of Jager's log cabin on the island in Lake Vermilion, begun in 1929. The elongated island is located in Wolf Bay where water leaves the lake and flows northward along the Vermilion river. Jager owned 70 acres of land
12. Minnehaha Falls, copy of a daguerreotype from 1851, by Aleksander Hesler